

Дороховська Марина
Стокопанівський ЗЗСО
dorohovskamaryna@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3487-0066>

КОНЦЕПТ ЯК БАЗОВИЙ ТЕРМІН КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

***Summary:** Cognitive linguistics is aimed to determine the role of language in the processes of cognition and world understanding; the relationship of conceptual systems with language systems; how exactly do cognitive structures of consciousness relate to units of language; learn exactly how language participates in the processes of receiving, processing and transmitting information about the world; understand the processes of conceptualization and categorization of knowledge, identify a list of tools and methods of linguistic categorization and conceptualization of cultural constants.*

***Key words:** cognitive linguistics, concept, language, system of concepts, scheme, frame.*

Когнітивна лінгвістика набуває в наш час все більшого розвитку, не дивлячись на те що, це порівняно новий, молодий напрям, який містить у собі багато дискусійних моментів. Ця наука міцно зайняла своє місце у парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства. Мета когнітивної лінгвістики – зрозуміти, як здійснюються процеси сприйняття, категоризації, класифікації і осмислення світу; як відбувається накопичення знань; які системи забезпечують різноманітні види діяльності з інформацією.

Вивчення природи концепту, його сутності та відмінностей між тотожними поняттями в когнітивній лінгвістиці приділяється важливе значення. Всю пізнавальну діяльність людини можна розглядати як розвиваючу вміння орієнтуватися у світі, а ця діяльність об'єднана з необхідністю ототожнювати і розрізняти об'єкти і тому для виконання операцій такого характеру виникають концепти. Тому стає зрозумілим, що концепти слугують для пізнання світу та формують уявлення про нього.

До кінця ХХ століття лінгвісти зрозуміли, що носій мови – це носій визначених концептуальних схем. Концепти – це ментальні сутності. У кожному з концептів об'єднані принципово важливі для кожної людини знання про світ.

Система концептів утворює картину світу, у якій відображаються бачення та розуміння реальності людиною. Концепт – це оперативна, змістовна одиниця

пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи, всієї картини світу, яка є відображеною у людській психіці.

У зарубіжній лінгвістиці поняття схеми вважається одним із основних. Схема – це категорійна абстракція, яка сумісна з усіма членами визначеної категорії, повторюється у ментальних образах світу та наділена фундаментальною значимістю для протікання різноманітних когнітивно-семантичних процесів. Схема не має конкретного втілення, вона є «абстрактною» у тому сенсі, що вона абстрагована. Схеми являють собою укорінені в мисленні зразки нашого досвіду, якщо вони достатньо вкорінені, то їх можна використати для продукування і розуміння мовних виразів. Тим самим мовні вирази пов'язані зі структурами знань, котрі їх породжують і забезпечують їх інтерпретацію. У мові представлені як окремі схемні сутності, так і схемні структури. І ті, і інші можуть мати різний ступінь схемності, тобто абстрактності, яка залежить від того як людина представляє формальний чи семантичний полюси своєї мови [3, с. 56].

У когнітивній лінгвістиці у якості основних концептуальних структур розглядаються пропозиція та фрейм. Філлмор трактує фрейм як систему концептів пов'язаних між собою таким чином, що для розуміння кожного із них ми повинні розуміти цілісну структуру, до складу якої він входить. Пропозиція, котра включає у свій склад два взаємопов'язаних концепти – цільовий (логічний суб'єкт) та характеризуючий (логічний предикат) – трактується як й елементарний фрейм, й конститутивний елемент фрейму. Тобто, фрейм можна розглядати як цілісний набір пропозицій. Специфіка пропозицій та фреймів як цілісних концептуальних структур у багатьох випадках попереджує утворення мовних висловів та вибір засобів для їх реалізації. Цілісний зміст існує у вигляді гештальта. Для конструювання речення необхідно організувати синтагматичну послідовність та два її глобальних компоненти – схему її розташування, що відповідає вибору синтаксичної конструкції майбутнього висловлювання та заповнювальні її одиниці номінації, які відповідають вибору слів чи їх еквівалентів та встановленню відносин між ними.

Істотним є те, що за структурними зв'язками у мові стоять глибокі змістові зв'язки. В акті мови відбувається встановлення об'єктних зв'язків у цьому світі. Мисленнєві процеси знаходять пряме, іконічне відображення у мовних структурах. Таким чином, вербальні структури зближуються з невербальними, когнітивними структурами [1, с. 17-19].

Базові фрейми – це найбільш узгоджена з постулатами конструктивної граматики типологія подієвих схем. Згідно з цією концепцією основною структурою внутрішнього лексикону є концептуальна сітка, яка сформована за допомогою п'яти базових фреймів. Це такі фрейми як, предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний. Фрейми названо базовими, оскільки вони демонструють вихідні, найбільш узагальнені принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про предметний світ, котрий оточує людину. Пропозиції, котрі представлені у базових фреймах являють собою по суті подієві схеми. Подієві схеми забезпечують також гештальтну цілісність конструкцій як єдності понятійних моделей та об'єктивуючих їх мовних форм – речень, словосполучень та похідних слів. Тип подієвої схеми визначається через приналежність до визначеного базового фрейму.

Предметний фрейм структурує інформацію про власні буттєві форми предметної сутності (ДЕХТО / ДЕЩО). Фрейм представлений набором пропозицій, де ознака об'єднується із предметом зв'язкою *є / існує*. Такі пропозиції являють собою подієві схеми, котрі в залежності від категорії ознаки мають декілька варіантів:

- Квантитативна схема «*ДЕХТО / ДЕЩО є СТІЛЬКИ-кількість*».
- Кваліфікативна схема «*ДЕХТО / ДЕЩО є ТАКА-якість*».
- Локативна схема «*ДЕХТО / ДЕЩО є ТАМ-місце*».
- Темпоральна схема «*ДЕХТО / ДЕЩО існує ТОДІ-час*».
- Схема способу буття «*ДЕХТО / ДЕЩО існує ТАК-спосіб*».

Предметний фрейм грає основоположну роль у формуванні частиномовних систем. Останні фрейми являють собою зв'язки між декількома предметами, інформація про які може при необхідності розгорнутися у предметний фрейм.

Акціональний фрейм виділяється на основі пропозиції, яка включає предмет-агенса та виконуваний ним акт, він визначений дієсловами діє / робить. Така пропозиція є акціональною схемою. В залежності від характеру самого акту розрізняють такі різновиди акціонального фрейму:

- Схема стану / процесу *«ДЕХТО / ДЕЩО-агенса діє»* представлена у мовних одиницях, котрі включають у себе дієслова ненаправленої дії.

- Схема дії, яка включає у себе зв'язку *діє на*. Ця схема моделює акт, який об'єктивується дієсловами направленої дії. Такий акт може бути двох типів. В першому випадку це фізичний чи ментальний контакт між агенсом та пацієнтом, при якому пацієнс не отримує ніяких змін *«ДЕХТО / ДЕЩО-агенса діє на ДЕХТО / ДЕЩО-пацієнс»*. В іншому випадку під час дії агенса на пацієнс, пацієнс змінюється: агент робить його ТАКИМ. Таким чином пацієнс стає афективом: *«ДЕХТО / ДЕЩО-агенса діє на ДЕХТО / ДЕЩО-афектив»*.

- Схема каузації, яка включає зв'язку *діє*, представляє акт створення агенсом-каузатором нового предмета-фактитива *«ДЕХТО / ДЕЩО-каузатор робить ДЕЩО-фактитив»*.

Посесивний фрейм – це фрейм, який містить предикативну зв'язку мати. Посесивна схема має таку схему: *«ДЕХТО / ДЕЩО-власник має ДЕХТО / ДЕЩО-обладаемое»*. Її варіанти виникають за рахунок специфікації ролей:

- Схема партитивності – *«ДЕХТО / ДЕЩО-ціле має ДЕХТО / ДЕЩО-частину»*.

- Схема інклюзивності – *«ДЕХТО / ДЕЩО-контейнер має ДЕХТО / ДЕЩО-уміст»*.

- Схема власності – *«ДЕХТО / ДЕЩО-власник має ДЕХТО / ДЕЩО-власність»*.

Ідентифікаційний фрейм – це фрейм, який містить у собі дві предметної сутності, які об'єднуються зв'язкою *є* та моделює відношення *«ДЕХТО / ДЕЩО-ідентифікатив є ДЕЩО-ідентифікатор»*, які представляють собою узагальнену ідентифікаційну схему. Різновиди схеми виникають за рахунок модифікації ідентифікатора.

- Схема персоніфікації – «*ДЕХТО / ДЕЩО-ідентифікатив є ДЕЩО-персоніфікатор*». В цій схемі у якості персоніфікатора виступає власне ім'я.
- Схема генералізації – «*ДЕХТО / ДЕЩО-ідентифікатив є ДЕХТО / ДЕЩО-класифікатор*».
- Схема специфікації «*ДЕХТО / ДЕЩО-ідентифікатив є ДЕХТО / ДЕЩО-специфікатор*»

Компаративний фрейм виникає на основі ідентифікаційного фрейму та містить зв'язку є як. Цей фрейм поєднує у собі дві ролі: компаратив як предмет який порівнюють та корелят, як предмет з яким порівнюють. Компаративний фрейм представлений компаративними схемами тотожності, подібності та схожості, в яких продукується предикат-зв'язка.

- Схема тотожності «*ДЕХТО / ДЕЩО-компаратив є як ДЕХТО / ДЕЩО-корелят*». Ця схема є понятійною основою метаморфози.
- Схема подібності «*ДЕХТО / ДЕЩО-компаратив є начебто ДЕХТО / ДЕЩО-корелят*». Ця схема лежить у основі метафори.

Отже, роблячи висновок з вище сказаного, можна сказати, що типи базових родієвих схем, які представлені у формальних схемах похідних слів, словосполучень та речень можуть стати корисним методологічним інструментом [2, с. 269].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Семантика, культура и познание: общечеловеческие понятия в культуроспецифичных контекстах. URL: <http://philologos.narod.ru/ling/wierz.htm> (дата звернення 29.04.2021)
2. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение. *Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки*. Т. 17. вып. 2. 2003. С. 268–276.
3. Попова З. Д. Лексическая система языка : (Внутр. орг., категориал. аппарат и приемы изуч.); учеб. Пособие. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. 148 с.